

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRDƏ KİÇİK VƏ ORTA BİZNESLƏRİN İNKİŞAFINDA PEŞƏ TƏHSİLİNİN ROLU

Vahid Məmmədov,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) magistri

e-mail: vahidmammad7@gmail.com

UOT: 33

Xülasə. *Son zamanlar kiçik və orta bizneslərin (KOB) iqtisadi funksiyaları tədqiqatçılar tərəfindən daha çox araşdırılmaya məruz qalmışdır. KOB-lar ölkənin ümumdaxili məhsul, məşğulluq, əlavə dəyər və dövlət büdcəsinin gəlirləri kimi makroiqtisadi göstəricilərinə ciddi şəkildə müsbət təsir göstərdiyinə görə iqtisadi sistemin mühüm hissəsini təmsil edir. Qeyd olunmalıdır ki, kiçik və orta müəssisələr həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatlarında zaman keçdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də onların inkişafına təsir edən müxtəlif amillər araşdırılır və təşfiq proqramları həyata keçirilir.*

Tədqiqatın məqsədi respublikamızın işğaldan azad olunmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında peşə təhsilinin rolunu araşdırmaqdan ibarətdir. Bu məqsədlə də ərazilərin bərpasında dövlətin prioritetləri müəyyənləşdirilmiş, KOB-ların fəaliyyətində peşə təhsilinin mövqeyini tədqiq edən nüfuzlu akademik ədəbiyyatlar incələnməmişdir.

Açar sözlər: *Azərbaycan, kiçik və orta biznes, Qarabağ, Şərqi Zəngəzur, peşə təhsili.*

Key words: *Azerbaijan, small and medium business, Karabakh, East Zangezur, vocational education.*

Ключевые слова: *Азербайджан, малый и средний бизнес, Карабах, профессиональное образование.*

Ermənistanın 30 ilə yaxın Azərbaycana qarşı davam edən işğalı nəticəsində Qarabağın iqtisadi potensialına böyük zərbə vurulmuşdur. Belə ki, işğal müddətində bütün infrastruktur dağıdılmış, təbii sərvətlər talan edilmişdir. Azərbaycanın məruz qaldığı itki və tələfatların qiymətləndirilməsi üzrə işçi qrupunun sədri Xan-hüseyn Kazımlının verdiyi məlumata görə, işğal nəticəsində iqtisadiyyata dəymiş ümumi ziyan 818 milyard dollardan artıq qiymətləndirilir [2].

Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında Azər-

baycan ordusunun şanlı qələbəsi ilə ərazilərin işğaldan azad edilməsi və üçtərəfli Moskva Bəyanatının imzalanmasından sonra isə regionda yeni iqtisadi və geosiyasi reallıqlar yaranmışdır. Qarabağın bərpası ilə bağlı intensiv dövlət siyasəti və bütün kommunikasiyaların açılmasının nəzərdə tutulması bölgə üçün yeni perspektivlər yaradır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: Sosial-İqtisadi İnkişafa dair Milli Prioritetlər”də qeyd olunur ki, qələbə nəticəsində işğaldan azad edilmiş ərazi-

lərin ölkənin ümumi iqtisadiyyatına yenidən integrasiyası, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin imkanlarından faydalanmaq Azərbaycanın inkişafına böyük təkan verəcəkdir. Bu çərçivədə regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifahın və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın formalaşması, eləcə də iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişaf etməsi Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycanın region iqtisadiyyatının ümumi arxitekturasının müəyyən edilməsində rolunu daha da möhkəmləndirəcəkdir. 2030-cu ilədək olan dövr üçün 5 Milli Prioritetin gerçəkləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur ki, bunlara *“dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat”*, *“dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət”*, *“rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanını”*, *“işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış”*, *“təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi”* daxildir. Sənəddə işğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdışın təmin edilməsi və hədəflərə çatmaq üçün dayanıqlı məskunlaşmanın təmin edilməsi məqsədi ilə yüksək yaşayış standartlarının yaradılması və Qarabağın ölkənin sosial-iqtisadi həyatında tarixi mövqeyinin reallaşdırılması ilə bölgənin Respublika üzrə iqtisadi fəaliyyətində payının bərpası və davamlı artırılması nəzərdə tutulmuşdur [9]. Hazırda azad olunmuş ərazilərdə böyük infrastruktur layihələrinin sürətlə həyata keçirilməsi, o cümlədən Füzuli Beynəlxalq Hava Limanının qısa zamanda inşası, geniş nəqliyyat şəbəkəsinin qurulması, xüsusilə, ölkəmizin əsas hissəsini Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə birləşdirəcək avtomobil və dəmir yollarının çəkilməsi bütövlükdə regionun logistika xəritəsini yenidən formalaşdırmaqla, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının iqtisadi potensialını və inkişaf imkanlarını genişləndirir.

Böyük qayıdışın reallaşdırılması və bir milyona yaxın qaçqın və məcburi köçkünün öz yurdlarına dönməsi Qarabağın iqtisadiyyatının dirçəldilməsini, biznes infrastrukturunun yaradılmasını, məskunlaşan əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsini aktual edir. Bu baxımdan, yeni iş yerlərinin yaradılması, rəqabətli biznes mühitinin formalaşdırılmasına xidmət edən subyektlər kimi Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi

rayonlarında KOB-ların inkişafının və onların rəqabətli mütəxəssis hazırlığı prosesinin dəstəklənməsi, peşə təhsili imkanlarının genişləndirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

KOB-ların fəaliyyətində peşə təhsilinin roluna nəzəri konseptual baxış

İnsan kapitalı nəzəriyyəsini təmsil edən alimlər tələbələrin ixtisaslı işçi kimi yüksək gəlirli iş tapmaq şanslarını artırdığına görə peşə təhsili sistemini təhlükəsizlik şəbəkəsi kimi qiymətləndirirlər. Digərləri isə peşə təhsilinin fəhlə sinfi tələbələrini ali təhsildən və peşələrdən yayındıran ictimai təkrar istehsal mexanizmi kimi qəbul edirlər. Ancaq hər iki mühakimənin ölkələr üzrə və təhsil sisteminin effektivliyindən asılı olaraq dəyişdiyi haqqında arqumentlər çoxluq təşkil edir. Əksər ölkələrdə peşə təhsili işsizlik səviyyəsini və işsizlərin əmək bazarına hazırlıqsız işçi kimi daxil olması hallarını azaldır. Ümumiyyətlə, peşə təhsilinin ümumi təhsildən ayrı təşkil olunduğu ölkələrdə daha çox üstünlükləri və faydaları müşahidə olunur [15].

Peşə təhsilinin əhəmiyyətinin artması qlobal biznes mühiti ilə bağlıdır. Belə ki, dünya iqtisadiyyatında əsas trendlərdən biri ticarət məneələrini aradan qaldırmaqla beynəlxalq ticarəti genişləndirməkdən ibarətdir. Bu isə KOB-lar üçün yeni fərsətlər və çətinliklər yaradır. Əsas fərsət ondan ibarətdir ki, onlar xarici bazarlara çıxmaq və daha çox məhsul satmaqla gəlirlərini artırmaq imkanı qazanırlar. Çətinliklərə gəldikdə isə onların əsasən **iki** növünü vurğulamaq lazımdır. **Birincisi**, KOB-lar bu yeni bazar fərsətlərini dəyərləndirməklə faydalanmaq istəyərkən maliyyə və insan resurslarını itirə bilərlər. Bu halda onların məhdud resurslarını qorumaq və artırmaq üçün yerli və xarici tərəfdaşların, dövlət institutlarının köməyinə ehtiyacı vardır. **İkincisi**, KOB-lar yerli və xarici bazarlarda daha ucuz qiymətə məhsul istehsal edən və təklif edən rəqiblərlə qiymət rəqabətində udurar və bu baxımdan davamlı olaraq daha çox çətinliklərlə üzləşə bilərlər. Ona görə də inkişaf etmiş ölkələrdə KOB-lar yerli bazar payını qorumaq və genişlənən xarici bazarlarda mövcudluğunu davam etdirmək üçün innovasiyaları daha çox tətbiq etməklə rəqabət qabiliyyətlərini artırmağa çalışırlar. Innovasiyalar məhsul və xidmətlərin

inkışafını təmin edir və rəqiblər onu təkrarlamaq bilmirlər. Bu səbəbdən müştərilər innovativ məhsulları yüksək qiymət qarşılığında əldə etməyə razılaşırlar [18]. Kiçik və orta müəssisələr dinamik dəyişən biznes mühitində yüksək rəqabətlə qarşılaşırlar [6]. Rəqabət təzyiqinə davam gətirmək üçün bir çox KOB-lar rəqəmsal platformalardan istifadə etməklə biznes strategiyalarını gücləndirməyə çalışırlar [11]. Rəqəmsal platformalar biznes təsisatlarına məlumatları homogenləşdirməyə, dəyişdirməyə və yaymağa kütləvi şəkildə imkan verən alətlərdir [19]. Məsələn, yeni cihazlar, proqram təminatı və şəbəkə standartları yeni istehsal firmalarına rəqabət üstünlüyü əldə etməyə imkan verir [14]. Əslində rəqəmsal platformalar bir çox firmaların məlumat idarəçiliyindən istifadə etmələrini təmin edərək dəyərsəndirmə prosesində aparıcı rol oynayır [5]. İqtisadi ədəbiyyatlar informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) kiçik və orta müəssisələrin biznes performansına təsirini geniş şəkildə araşdırmışdır [13]. Xüsusilə İKT-dən istifadə məlumatlarının düzgün analizi vasitəsi ilə idarəetməni və bazar oriyentasiyasını optimallaşdırmaqla əməliyyatların effektivliyini artırmaqla [12]. İnnovasiyaların geniş tətbiqi zərurəti KOB nümayəndələrinin müasir peşə təhsilinə cəlb olunmasını, yeni bilik və bacarıqlar qazanmasını aktuallaşdırır.

Avropa təcrübəsini öyrənərkən, İspaniyadakı peşə təhsili və ümumilikdə təhsil sistemində aparılan islahatların peşə təhsili müəssisələri ilə şirkətlərin ehtiyacları arasında daha sıx əlaqələrin qurulmasına hesablandıqları görə bilərik. Bu ehtiyaclardan biri də peşə təhsili sisteminin yeniliklər tətbiq etmək üçün məhdud resursları olan firmalarda, xüsusilə də KOB-larda yeniliklərin tətbiqinə daha çox töhfə verməsidir. Bu töhfə peşə təhsili müəssisələri ilə KOB-lar arasında daha sıx əlaqələrin qurulması və peşə təhsili keyfiyyətlərinə sahib işçilərin KOB-lardakı yeniliklərdə daha çox iştirakı ilə həyata keçirilə bilər [4]. İstedadları xarici əmək bazarlarından cəlb edə bilmədikləri və ya təlim vasitəsi ilə bu bacarıqları daxili mühitdə inkişaf etdirmək imkanlarına sahib olmadıqlarına görə böyük işəgötürənlərlə müqayisədə KOB-lar üçün lazım olan bacarıqlı mütəxəssisləri əldə etmək

daha çətinidir [10]. KOB-lar, adətən, peşə təhsili sistemi və treyninqlər vasitəsi ilə mütəxəssislərin inkişafına olan tələbatlarını ödəməyə çalışırlar. Bu, ilk olaraq onların xarici bazarlara çıxışının olmaması ilə əlaqədardır. İkincisi, KOB-lar iş yerində və ya məktəblərlə əməkdaşlıq çərçivəsində işçilərdə lazımi bacarıqları inkişaf etdirməyə çalışarkən bəzi maneələrlə qarşılaşa bilərlər. Menecment ədəbiyyatı göstərir ki, hər iki mənfi hal KOB-ların özləri ilə bağlıdır. Birincisi, KOB-lar daha az əməkhaqqı və daha çox qeyri-maddi həvəsləndirmələr təklif edirlər. Bu isə onların reputasiyasını zəiflədir və yüksək ixtisaslı mütəxəssisləri işə gətirməkdə çətinliklər yaradır [8]. İkincisi, böyük firmalara nisbətən KOB-ların daha az maliyyə və insan resursları vardır ki, bu da işçilərdə bacarıqların inkişaf etdirilməsini çətinləşdirir. Nəticədə KOB-ların ümumi təhsil səviyyəsi və əməkdaşların peşə təhsilində iştirakı böyük firmalarla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olur [17]. Bundan əlavə, kiçik və orta müəssisələrdə istehsal prosesləri və texnologiyalar sadə olduğuna görə onların işçilərin peşə təhsilinə cəlb olunmasından gözləntiləri aşağıdır və bunun üçün vəsait xərcləməkdə maraqlı görünmürlər [1]. Beləliklə, KOB-lar peşə təhsilində böyük şirkətlərlə müqayisədə daha az cəlb olunurlar. Bu səbəbdən də KOB işçilərinin peşə təhsilinə cəlb olunması məqsədi ilə yeni dəstək proqramlarının həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda KOB-lar və peşə təhsilinin əhəmiyyəti

Azərbaycanda KOB-ların fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı normativ-hüquqi bazada onlar üçün müxtəlif dəstək və təşviq proqramları ilə yanaşı, sahibkarların təhsil səviyyəsinin inkişafı da prioritet təşkil edir. "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi"ndə KOB-lar üçün "ömür boyu öyrənmək" imkanlarının təmin olunması nəzərdə tutulur [16]. Ağdamda reallaşdırılan "Smart şəhər" layihəsində Qarabağ Universitetinin planlaşdırılması Azərbaycan hökumətinin bölgənin inkişafında və yeni imicinin formalaşdırılmasında təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə də xüsusi önəm verdiyini göstərir [3]. Bu amil Qara-

bağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında rəqabətçil iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında “mütəxəssis emalatxanası” funksiyasını yerinə yetirəcək peşə təhsili sisteminin fəal iştirakını zəruri edir. Hazırda ölkəmiz yerli və xarici investisiyaları cəlb etməklə Qarabağın dirçəldilməsi və bölgədə sağlam, əlverişli biznes mühiti formalaşdırmaqla sahibkarlığın müxtəlif növlərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində fəal iqtisadi siyasət həyata keçirir. Artıq işğaldan azad olunmuş ərazilərdə sahibkarlıqla məşğul olmaq istəyən sahibkarlara biznes layihələrini İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində olan Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinə (KOBİA) təqdim etmələri ilə bağlı müraciət də edilmişdir [7]. Buna baxmayaraq, regionda real biznes mühitinin formalaşdırılması müəyyən qədər vaxt apara bilər ki, bu da ərazilərin minalardan təmizlənməsi, infrastruktur və kommunikasiyaların yaradılması ilə əlaqədardır.

Təhsil Nazirliyi yanında İctimai Şuranın sədr müavini Nadir İsrailov hesab edir ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpaasında təhsilin üzərinə böyük vəzifələr düşür. “Çox şey bərpa olunmalı və yenidən qurulmalıdır. Məktəblər, li-seylər, gimnaziyalar tikmək lazım gələcək” [20].

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəlimi Asif Cahangirovun yanaşmasına görə, “Qarabağda təkə ali təhsili deyil, həm də peşə təhsilini inkişaf etdirmək vacibdir. Texniki məktəblərdə və kolleclərdə kənd təsərrüfatı, inşaat və iqtisadi peşələrə tələbat olacaq” [21].

İşğaldan azad olunmuş rayonlarda KOB-ların fəaliyyəti ilə bağlı araşdırma aparan zaman rəsmi dövlət statistika və hesabatlardan müəyyən məlumatlar əldə etmək mümkündür. Lakin bu məlumatların əksəriyyəti rəsmi dövlət orqanlarında Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına daxil olan inzibati ərazi vahidləri üzrə qeydiyyatdan keçmiş sahibkarlıq subyektlərini əhatə edir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 2019-cu ilin “mikro, kiçik və orta sahibkarlarla bağlı statistik göstəricilər”indən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına daxil olan ərazilərdə KOB-ların fəaliyyəti haqqında müəyyən məlumatlar əldə etmək mümkündür (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi və inzibati rayonlar üzrə bölgüsü

İqtisadi və inzibati rayonlar	2019			
	Cəmi	o cümlədən		
		mikro	kiçik	orta
Ölkə üzrə cəmi	271304	262622	5956	2726
Qarabağ iqtisadi rayonu	10328	10139	133	56
Xankəndi şəhəri	1	1	-	-
Ağcabədi rayonu	2108	2070	27	11
Ağdam rayonu	1552	1524	22	6
Bərdə rayonu	4089	4037	40	12
Füzuli rayonu	1413	1380	22	11
Xocalı rayonu	11	9	1	1
Xocavənd rayonu	59	53	4	2
Şuşa rayonu	13	10	3	-
Tərtər rayonu	1082	1055	14	13
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	537	496	31	10
Cəbrayıl rayonu	156	146	7	3
Kəlbəcər rayonu	95	90	3	2
Ləçin rayonu	188	172	13	3
Qubadlı rayonu	47	41	4	2
Zəngilan rayonu	51	47	4	-

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Qeyd: Cədvəl hazırlanarkən inzibati rayonlar üzrə rəsmi statistikadan istifadə edilməklə iqtisadi rayonların yeni bölgüsünə uyğun qruplaşdırma aparılmışdır.

Cədvəldə verilənləri təhlil etdikdə aydın olur ki, Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə fəaliyyət göstərən 10328 KOB subyektinin 60%-i işğala məruz qalmamış Ağcabədi və Bərdə rayonlarının, 39%-i qismən işğalda olmuş Ağdam, Füzuli və Tərtər rayonlarının, 1%-i isə tamamilə Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altında olmuş Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Xankəndi inzibati ərazi vahidlərinin payına düşür. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda KOB subyektlərinin az olması isə həmin inzibati rayonların uzun müddət tam şəkildə işğalda olması ilə əlaqədardır. Ümumiyyətlə, mövcud göstəricilər müvafiq sahibkarlıq sektorlarında bölgənin real potensialını tam əks etdirmir. Qeyd olunan ərazilər zəngin təbiətə və təbii resurslara, bol su ehtiyatlarına və bərpa olunan enerji potensialına sahib olmaqla kənd təsərrüfatı və turizmdə böyük iqtisadi imkanlara malikdir. Yeni nəqliyyat və kommunikasiya xətləri hər iki iqtisadi rayonun, həm də logistik baxımdan əhəmiyyətini artırır. Bundan əlavə,

bərpa olunan ərazilərdə sənaye parklarının yaradılması da sahibkarlığın inkişafı üçün böyük perspektivlər açır və yeni təşəkkül tapacaq sənaye və istehsal müəssisələrində çalışacaq mütəxəssislərin hazırlanmasını aktuallaşdırır. Bu mənada Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında KOB-ların, ümumiyyətlə, sahibkarlığın rəqabətçil inkişafı üçün peşə təhsili müəssisələrinin və tələbata uyğun yeni ixtisasların tədrisinin təşkili olduqca vacib görünür. Belə ki, ərazilərin bərpası ilə bölgəyə yerli və xarici investisiya axınının baş verəcəyi gözlənilir ki, bu da kiçik və orta sahibkarların peşə təhsili və əlavə təhsil imkanlarından istifadə etməklə, insan resurslarını inkişaf etdirmək tələbatlarını qarşılaya bilər və xarici əmək bazarından işçi qüvvəsi gətirilməsi tələbatını azaltmaqla yerli əhalinin məşğulluğuna müsbət təsir göstərmiş olar.

Nəticə. Son illər ərzində bir sıra ölkələrin iqtisadiyyatı sürətli şəkildə transformasiyaya məruz qalmaqda davam edir. Daha çox diqqət çəkən xüsusiyyətlər isə texnoloji yeniliklər, dünya bazarında intensiv rəqabət və demografik meyllərlə xarakterizə olunur. Bu dəyişikliklər isə asanlıqla adaptasiya oluna bilən bir çox bacarıqlar və yaradıcı əmək tələb edən peşələrdə çalışan mütəxəssislərə ehtiyac yaratmışdır. Bu tələbləri qarşılamaq üçün akademik təhsillə peşə təhsili arasındakı uçurumu azaltmaq və təhsil orqanları ilə məşğulluq mərkəzləri, eləcə də istehsal sahələri arasında əməkdaşlığı gücləndirmək tövsiyə olunur.

Hazırkı və gələcək perspektivdə əmək bazarının və korporativ sektorun ehtiyaclarını dəyərləndirərək peşə təhsili kurslarında spesifik təlimlərin təşkili, uzunmüddətli təhsil əvəzinə qısamüddətli proqramların hazırlanması, Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş torpaqlarında da kiçik və orta sahibkarlığın dayanıqlı inkişafına kömək edə bilər. KOB-ların fəaliyyətini təşviq edəcək daha bir müsbət addım məhdud maliyyə imkanları nəzərə alınmaqla, Qarabağ və Şərqi-Zəngəzur iqtisadi rayonlarında fəaliyyət göstərəcək KOB nümayəndələrinin peşə təhsilinə cəlb olunması xərclərinin dövlət institutları tərəfindən maliyyələşdirilməsi ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Almeida R.K., Aterido R. Investment in job training: why are SMES lagging so much be-

hind?. The World Bank. 2010.

2. Kazımlı X. Ermənistanın Azərbaycana işğalı nəticəsində 818 milyard dollardan çox ziyan dəyib. APA. 2015. https://apa.az/az/xeber/dagliq_-qarabag/xeber_ermenistanin_igali_neticesinde_azərbayc_-405086

3. Prezident İlham Əliyev Ağdam şəhərinin bərpasının təməl daşını qoyub. APA. 2021. <https://apa.az/az/xeber/resmi-xeber/prezident-ilham-eliyev-agdam-seherinin-berpasinin-temel-dasini-qoyub-yenilenib-1-video-645255>

4. Brunet Icart I., Rodríguez-Soler J. The VET system and industrial SMES: the role of employees with VET qualifications in innovation processes. Journal of Vocational Education Training. 2017, 69 (4), pp. 596-616.

5. Cenamor J., Sjödin D.R., Parida V. Adopting a platform approach in servitization: Leveraging the value of digitalization. International Journal of Production Economics, 2017, 192, pp. 54-65.

6. Chan C.M., Teoh S.Y., Yeow A., Pan G. Agility in responding to disruptive digital innovation: Case study of an SME. Information Systems Journal, 2019, 29 (2), pp. 436-455.

7. Economy. 2020. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə biznes qurmaq istəyən sahibkarların nəzərinə! <https://www.economy.gov.az/article/i-shgaldan-azad-olunmush-erazilerde-biznes-qurmaq-isteyen-sahibkarlarin-nezerine/31438>

8. Edwards P., Ram M. Surviving on the margins of the economy: working relationships in small, low-wage firms. Journal of Management Studies, (2006). 43 (4), pp. 895-916.

9. "Azərbaycan 2030: Sosial-İqtisadi İnkişafa dair Milli Prioritetlər" in təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. E-qanun. 2021.

10. Gurría Á. Organisation for Economic Co-operation and Development. 2019. <https://www.oecd.org/mexico/es-tudios-de-la-ocde-sobre-integridad-en-mexico.htm> Honorable Congreso del Estado de Chihuahua. 2019. Ley de Adquisiciones Arrendamientos y Contratación de Servicios del Estado de Chihuahua. Estado de Chihuahua: Periódico Oficial del Estado de Chihuahua.

11. Li W., Liu K., Belitski M., Ghobadian A., O'Regan N. e-Leadership through strategic alignment: An empirical study of small-and medium-

sized enterprises in the digital age *Journal of Information Technology*, 2016, 31 (2), pp. 185-206.

12. Melville N., Kraemer K., Gurbaxani V. Information technology and organizational performance: An integrative model of IT business value. *MIS quarterly*, 2004, pp. 283-322.

13. Parida V., Örtqvist D. Interactive effects of network capability, ICT capability, and financial slack on Technology-Based small firm innovation performance. *Journal of Small Business Management*, 2015, 53, pp. 278-298.

14. Parker G.G., Van Alstyne M.W., Choudary S.P. Platform revolution: How networked markets are transforming the economy and how to make them work for you. WW Norton Company. 2016.

15. Shavit Y., Muller W. Vocational secondary education. *European societies*, 2000, 2 (1), pp. 29-50.

16. SMB. Ömürboyu öyrənmək. <https://smb.gov.az/az/nav/omur-boyu-oyrenmek>

17. Storey D.J. Exploring the link, among small firms, between management training and firm performance: a comparison between the UK and other OECD countries. *The International Journal of Human Resource Management*, 2004, 15 (1), pp. 112-130.

18. Susman G.I. (Ed.). Small and medium-sized enterprises and the global economy. Edward Elgar Publishing, 2007.

19. Yoo Y., Henfridsson O., Lyytinen K. Research commentary – the new organizing logic of digital innovation: an agenda for information systems research. *Information systems research*, 2010, 21 (4), pp. 724-735.

20. Qarabağ Universiteti güclü bir universitet brendi olacaq, 525, 2021. <https://525.az/news/-170045-qarabag-universiteti-guclu-bir-universitet-brendi-olacaq-tehsil>

21. Konkret. 2020. Qarabağda hansı ali məktəblər açılmalıdır? <https://konkret.az/qarabagda-hansi-ali-mektebler-acilmalidir-etraflı/>

V.Mammadov

The role of vocational education in the development of small and medium businesses in Karabakh

Abstract

Researchers have recently become more interested in the economic functions of small and medium-sized businesses (SMEs). SMEs are an

important aspect of the economy since they have a large positive impact on macroeconomic indices including GDP, employment, value added, and state budget revenues. It's worth noting that small and medium businesses are becoming increasingly essential in both developed and developing countries' economies. As a result, many factors influencing their development are researched, and promotion strategies are put in place.

The goal of this study is to look into the role of vocational education in the growth of small and medium businesses in the Republic of Azerbaijan's liberated Upper Karabakh and Kalbajar-Lachin economic districts. The state's priorities in the restoration of Karabakh were determined for this reason, and authoritative scholarly literature addressing the role of vocational education in the activities of SMEs was reviewed.

В.Мамедов

Роль профессионального образования в развитии малого и среднего бизнеса в Карабахе

Аннотация

В последнее время исследователи стали больше интересоваться экономическими функциями малых и средних фирм (МСП). Малый и средний бизнес (МСП) является важным аспектом экономики, поскольку он оказывает большое положительное влияние на макроэкономические показатели, включая ВВП, занятость, добавленную стоимость и доходы государственного бюджета. Стоит отметить, что малый и средний бизнес становится все более востребованным в экономике как развитых, так и развивающихся стран. В результате исследуются многие факторы, влияющие на их развитие, и разрабатываются стратегии продвижения.

Целью данного исследования является изучение роли профессионального образования в росте малого и среднего бизнеса в освобожденных Азербайджанской Республикой экономических районах Верхний Карабах и Кельбаджар-Лачын. По этой причине были определены приоритеты государства в восстановлении Карабаха, а также проанализирована авторитетная научная литература, посвященная роли профессионального образования в деятельности малых и средних предприятий.